

УДК 664:347.435

Ю. І. Головня,
викладач кафедри економіки підприємства,
Київський національний торговельно-економічний університет

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ АГРАРНИХ І ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Визначено сутність та структуру господарських зв'язків аграрних і переробних підприємств. Проаналізовано практику закупівельної діяльності за кордоном. Обґрунтовано сутність оптимізації господарських зв'язків.

Essence and structure of economic communications of processing enterprises agrarian and is certain. Practice of purchase activity is analysed abroad. Essence is led to optimizations of economic communications.

ВСТУП

Процес розвитку людського суспільства визначається розвитком продуктивних сил як найбільш активним і динамічним елементом суспільного виробництва. Ріст продуктивних сил постійно супроводжується розвитком старих і появою нових форм суспільного поділу праці. Ці форми впливають на продуктивні сили суспільства, активізуючи їхній ріст.

Поступальний характер росту продуктивних сил кожної суспільно-економічної формації, виникнення і розвиток у зв'язку з цим нових форм суспільного поділу праці спричиняють відокремлення виробничих процесів у самостійні виробництва і диференціацію на цій основі знарядь і предметів праці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання розвитку економічних взаємовідносин в АПК завжди були в полі зору науковців, спеціалістів та практиків і одержали належне відображення у наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів: В.Т. Александрова, М.В. Гладія, В.І. Бойка, М. Вандев'єра, Т.Г. Гайдука, Р. Дісмукаса, М.Г. Лобаса, З.П. Ніколаєвої, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, С.В. Тютюнника, А.М. Худолій та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити сутність та структуру господарських зв'язків аграрних і переробних підприємств;

— проаналізувати практику закупівельної діяльності за кордоном;

— обґрунтувати сутність оптимізації господарських зв'язків.

РЕЗУЛЬТАТИ

Однією з форм суспільного поділу праці є спеціалізація суспільного виробництва. В умовах товарного господарства спеціалізація сільсько-господарського виробництва досягає свого найбільшого розвитку. Цей вид спеціалізації нерозривно зв'язаний з розвитком виробничої інтеграції, більш того, спеціалізація служить його передумовою. Інтеграція завжди супроводжує спеціалізацію в їхній діалектичній єдності незалежно від характеру і стадій виробничого циклу.

В тенденції цього розвитку чітко виявляється діалектична закономірність, виражена в первісній диференціації виробничих процесів, що виникає із суспільного поділу праці, з наступною їхньою інтеграцією на більш високому з погляду прогресу рівні.

Інтеграція відособлених виробництв, на нашу думку, здійснюється через їхні господарські зв'язки, під якими ми розуміємо економічну категорію, що виражає відносини суб'єктів господарювання, що складаються в процесі виробництва, обміну і споживання на основі поділу праці і кооперації [1, с. 15].

Таким чином, під виробничою інтеграцією ми розуміємо двосторонні, складні, тривалі, стійкі господарські зв'язки двох чи більш суб'єктів господарювання, що виражаються у формі їхньої спільної участі у виробничому процесі створення кінцевого продукту, обумовлені поглибленням спеціалізації сучасного виробництва і відбуваються в ході об'єктивного процесу суспільного поділу праці.

Спеціалізація й інтеграція — дві сторони єдиного об'єктивного процесу суспільного поділу праці, що виявляються як форми організації виробництва й існування зв'язків у ньому [1, с. 15].

Поглиблення спеціалізації підприємств і розширення всього діапазону господарських зв'язків створює передумови безперервного матеріально-сировинного забезпечення їхніх виробництв, підвищення економічної ефективності діяльності контрагентів.

На наш погляд, сутність виробничих господарських зв'язків складається в стійкому двосторонньому потоці переміщення продуктів виробництва і коштів між контрагентами з параметрами, обумовленими в договорах.

Науковці справедливо відзначають, що господарські зв'язки насамперед повинні забезпечувати безперервність і стійкість процесів виробництва [2, с. 70]. З метою дослідження змісту і встановлення особливостей формування господарських зв'язків встановлена їхня класифікація за призначенням (змістом), термінами дії, формами поділу праці. Так, господарські зв'язки за змістом поділяються на: виробничі, господарські зв'язки по постачаннях сировини, матеріалів, палива, господарські зв'язки по постачанню засобів виробництва і запасних частин до них, господарські зв'язки по реалізації виробленої продукції, робіт, послуг. За терміном дії вони поділяються на: довгострокові, короткострокові, епізодичні.

Погоджуючись з такою класифікацією в цілому і розглядаючи весь спектр господарських зв'язків сільськогосподарства з переробною галуззю промисловості і обслуговуючою сферою, ми, однак, поділяємо сучасні взаємини контрагентів за призначенням на:

- ресурсозабезпечуючі: зв'язки з постачальниками сировини, палива, матеріалів, капіталу;
- виробничі: між підприємствами по спільному створенню кінцевого продукту;
- обслуговуючі: по технічному забезпеченню функціонування виробничої бази підприємства;
- розподільні: за формою реалізації готової продукції.

За ступенем стійкості такі зв'язки ми поділяємо на:

- постійні, існуючі тривалий період часу, що відображають сучасний процес праці, характеризуються взаємопроникненням капіталів контрагентів, зберігають при цьому свою господарську самостійність;
- тимчасові, що виникають в процесі реалізації постійних зв'язків і існують обмежений період часу;
- випадкові (разові), що відображають відхилення в здійсненні постійних господарських зв'язків унаслідок порушення сформованого господарського процесу.

Крім того, ми пропонуємо поділ за місцем виникнення:

- внутрішньогалузеві;
- міжгалузеві;
- зовнішньоекономічні.

Серед ресурсозабезпечуючих зв'язків особливо слід виділити зв'язки з приводу забезпечення виробника сировиною як основу процесу виробництва, його "рушія".

Господарські зв'язки по енергозабезпеченню, водопостачанню, капіталозабезпеченню, забезпеченню кадрами і технічному обслуговуванню створюють умови успішного здійснення виробничого процесу. Виробничі, горизонтальні, господарські зв'язки між самими переробними і сільськогосподарськими підприємствами, зв'язки по спільному створенню кінцевого продукту визначають ефективне безвідхідне виробництво [4, с. 59].

Розподільні, результуючі господарські зв'язки по просуванню готової продукції на ринок і її реалізації завершують виробничий процес. За допомогою всього спектра господарських зв'язків, як ми бачимо, сільськогосподарські підприємства — постачальники, виробники харчової продукції, підприємства оптової і роздрібної торгівлі інтегруються в єдиний технологічний функціональний процес виробництва і реалізації продукції.

З усього спектра господарських зв'язків підприємств ми виділяємо ресурсозабезпечуючі господарські зв'язки по забезпеченню переробних підприємств основною сировиною, розглядаючи їх як фундаментальні для процесу виробництва і, на наш погляд, оптимізація їхнього формування відіграє визначальну роль в ефективності виробничого процесу і закладає основу конкурентоздатності кінцевої продукції.

У країнах з розвинутою ринковою економікою основою політики забезпечення виробництва сировиною є задоволення потреб у сировині з максимально можливою економічною ефективністю. Для досягнення цієї мети зважується цілий ряд задач, що згруповані за трьома основними напрямками. Це: забезпечення обґрунтованого графіка постачань сировини; забезпечення точної відповідності обсягу сировини, що поставляється, потребі підприємства в ній; дотримання вимог виробництва по якості сировини, що поставляється.

Основою економічно ефективною політики забезпечення підприємства сировиною складає пошук і закупівля необхідної кількості сировини задовільної якості за прийнятними цінами.

У західній практиці закупівельної діяльності вироблений ряд загальних рекомендацій, однією з яких є рекомендація підтримки стабільних контактів зі своїми постачальниками [5, с. 12]. Так, сировина, що споживається у виробництві безупинно, є необхідною до визначеного моменту, закуповується західними переробними підприємствами на умовах договірної постачання, що обумовлює точний час доставки. При такому способі постачання, з одного боку, обсяг запасів сировини на переробному підприємстві зменшується.

ся, зв'язані з ним витрати скорочуються, а з іншого боку — забезпечується безперебійний виробничий процес.

Усе частіше між покупцем і продавцем на Заході відбувається обмін діловою інформацією, що містить складові витрат виробництва, з яких складається ціна сировини. Особливо широке застосування така практика одержала при укладанні довгострокових договорів про постачання.

Одним із ключових моментів постачань сировини на Заході є якість сировини, що поставляється, оскільки саме якість сировини визначає якість кінцевої продукції, що випускається. На західних підприємствах створюються групи постачальників, здатних задовольнити рівень запитів фірми-виробника кінцевої продукції.

В останні роки на Заході виникли деякі нові організаційні форми співробітництва контрагентів, ціль яких — підвищення якості продукції, спрощення процедури укладання контрактів і контролю за їхнім виконанням.

Так, наприклад, у ФРН, у машинобудівному комплексі ряд компаній різної величини об'єдналися в асоціацію з метою поліпшення виробничого забезпечення. Ця асоціація дозволила тісно прив'язати постачальників до споживачів і ефективно вирішити питання якості постачань і кінцевої продукції.

Однією з відносно нових форм забезпечення сировиною західних фірм є створення центра по закупівлях на підприємстві, у якому на стадії формування політики закупівель сировини беруть участь усі зацікавлені функціональні підрозділи, а на стадії укладання договорів з постачальниками, на стадії ухвалення рішення, відповідальність покладається на осіб, що приймають рішення — керівника відділу постачання.

Довгострокова кооперація з постачальниками, характерна для країн Західної Європи, вирішує ще одну задачу — задачу створення балансу між ресурсами постачальника і споживача, тобто реалізує концепцію управління спільними ресурсами (Швеція, компанія "Еріксон інформейшн систем" (EIS)). Успішне функціонування компанії в майбутньому залежить від уміння центра по закупівлях створити адекватну структуру постачань, що потребує від співробітників відділу постачання знань про потенційні можливості постачальників, їхнього уміння і готовності здійснювати необхідну адаптацію до потреб споживача як виробника кінцевого продукту [5, с. 29].

Розвинуті країни виявили безліч нових способів забезпечення своїх підприємств сировиною. Однак усі способи постачань сировини можна поділити на традиційні й оперативні, що припускають мінімальні запаси на складах і оперативні зв'язки між постачальниками і споживачами. Найбільш цікавий, на наш погляд, спосіб опера-

тивного забезпечення "точно в термін", що виник у середині 50-х років у Японії, і пізніше одержав поширення у Європі і США [5, с. 42].

Зміст оперативного забезпечення: закупівля на основі довгострокового контракту і постачання сировини прямо "з коліс" на виробничі лінії дрібними партіями і частими постачаннями. До переваг цього методу перед традиційним ми відносимо:

- тривалість договору про тривале співробітництво;
- можливість одержання сировини більш високої якості за прийнятною ціною;
- обмеженість кола постачальників;
- складання графіка постачань покупцем, а не постачальником;
- зменшення обсягу різної документації при укладанні тривалих контрактів, тому що час і розмір конкретних постачань у цьому випадку погоджується по телефону [3, с. 67].

Для переробних підприємств АПК першорядне значення мають регулярні постачання сировини і налагоджений збут готової продукції. Сировинна база підприємств харчової і переробної промисловості являє собою галузі сільського господарства складної економічної, природно-біологічної системи, де відтворення засноване на використанні особливих ресурсів — землі, рослин, тварин, а виходить, на взаємодії економічних природничих і наукових законів. Ефективне відтворення АПК припускає діалектичну єдність агрономії, біології, техніки й економіки, їхній збалансований розвиток. Своєрідність природнокліматичних зон, непередбачуваність погодних катаклізмів, сезонність і циклічність характеру сільськогосподарського виробництва породжують об'єктивну нестабільність сировинної бази підприємств харчової і переробної промисловості, що обумовлює необхідність установа тривалого співробітництва переробних підприємств із сільськогосподарськими підприємствами в різних формах інтеграції з розподілом ризиків між учасниками, що особливо актуально в умовах економічного зростання в Україні.

У дореформений період у СРСР існувала практика встановлення прямих тривалих господарських зв'язків підприємств АПК, що кооперуються, розроблялися плани внутрішньогалузевих постачань сировини і матеріалів, де вказувалися постачальники й одержувачі продукції; предмет, обсяг і терміни постачань. Особливо це було характерно для підприємств харчової і переробної промисловості, до яких прикріплювалися цілі сировинні зони, наприклад, молочна, консервна, м'ясопереробна промисловість, виноробство й ін.

У ринковій економіці зв'язки по відносинам сировинного постачання і збуту одержують вільний ринковий характер, що здійснюється в умовах

вільного ціноутворення на основі мінімізації цін придбання сировини і максимізації ціни реалізації готової продукції. У цих умовах, як нам бачиться, господарські зв'язки по відноsinам забезпечення сировиною мають ряд особливостей, серед яких відзначаємо яскраву індивідуальність господарських зв'язків кожного підприємства, виражену:

— у різноманітні форм їхнього здійснення: це і прямий зв'язок з постачальниками на основі договору, і закупівлі сировини через посередницькі організації, закупівлі на сировинній біржі, закупівлі сировини у фізичних осіб, закупівлі за допомогою власних рейдів до виробників регіону, закупівлі імпортової сировини;

— у різноманітні обсягів закупівель сировини: від одиничних туш у м'ясному виробництві, що знаходяться у фізичних осіб, до трейлерів із замороженою імпортовою сировиною;

— у різноманітні якості заготовлюваної сировини, що знизилась нижче встановлених стандартів, що приводить до їхнього змушеного перегляду і зниження вимог;

— у специфіці постачань сільськогосподарської сировини, що виражається в їх сезонності;

— у нерегулярності постачань, що перейшла в даний час у їх повну періодичну відсутність;

— у широті спектра постачальників: від фізичних осіб, селянських господарств, фермерів, сільськогосподарських підприємств до великих закордонних фірм;

— у різноманітні цін на заповувану сировину, що впливає на ціноутворення готової продукції переробного підприємства, і, як наслідок, велика питома вага вартості сировини в структурі собівартості готової продукції, її більш висока відпускна ціна, недоодержання прибутків підприємствами харчової і переробної промисловості, зниження життєвого рівня населення;

— у сезонності процесу переробки сировини багатьох галузей харчової промисловості, що збільшує собівартість продукції, що випускається, за рахунок необхідності витрат на збереження сировини;

— у їхньому визначальному значенні у формуванні собівартості готової продукції, що випускається, що зв'язане з великою питомою вагою вартості сировини в собівартості продукції, з високим відсотком відходів від обсягу сировини, що знижує вихід готової продукції, яка припадає на одиницю сировини, що у свою чергу збільшує витрати виробництва.

Таким чином, вивчення й аналіз сутності, структури й особливостей господарських зв'язків дозволяє особливо виділити як предмет дослідження зв'язки з приводу забезпечення підприємств харчової і переробної промисловості сировиною. При переході до ринкових відносин особливо важливість набувають проблеми оптимізації

їхнього формування.

Під оптимізацією формування господарських зв'язків ми розуміємо мінімізацію витрат на їхнє встановлення і підтримку при забезпеченні запланованого обсягу виробництва продукції.

В даний час установа вищевказаних господарських зв'язків відбувається стихійно, вільний вибір контрагентів на основі співвідношення попиту та пропозиції не завжди економічно виправданий і ефективний. Цим обумовлена постановка проблеми вивчення стану сировинної бази, а також господарських зв'язків підприємств промпереробки з постачальниками сировини з погляду їхньої оптимізації.

ВИСНОВКИ

Сутність виробничих господарських зв'язків проявляється в стійкому двосторонньому потоці переміщення продуктів виробництва і коштів між контрагентами з параметрами, обумовленими в угодах. Погоджуючись з літературними джерелами щодо класифікації господарських зв'язків в роботі запропоновано удосконалити їх групи за ознаками призначення, ступенем стійкості і місцем виникнення.

Вивчення й аналіз сутності, структури й особливостей господарських зв'язків дозволяє особливо виділити як предмет дослідження зв'язки з приводу забезпечення підприємств харчової і переробної промисловості сировиною. При переході до ринкових відносин особливої важливості набувають проблеми оптимізації їхнього формування.

Під оптимізацією формування господарських зв'язків ми розуміємо мінімізацію витрат на їхнє встановлення і підтримку при забезпеченні запланованого обсягу виробництва продукції.

Література:

1. Барабаш М. Спільна турбота про організаційні та економічні взаємовідносини між виробниками і переробниками сировини // Харчова і переробна промисловість. — 2000. — № 6. — С. 14—16.
2. Блок Р., Гончаренко В. та ін. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: Практичний посібник. — К.: Урожай. — 2001. — 286 с.
3. Борщевський І. П., Дейненко А. В. Продовольча безпека України: стан, тенденції // Розбудова держави. — 2004. — № 1—6. — С. 66—73.
4. Власов В. І. Глобальна продовольча проблема. — К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАНУ, Інститут аграрної економіки УААН. — 2001. — 506 с.
5. Точилін В. О., Остапенко Т. О., Гордній В. В. Продовольча безпека як концепція ринкових реформ в аграрному секторі економіки України. — К.: Інститут економічного прогнозування НАН України. — 2003. — 60 с.

Стаття надійшла до редакції 16 січня 2009 р.